

CUM AM TRECUT PRIN COMUNISM

Al doilea sfert de veac

Volume publicate la Humanitas:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediție ilustrată)
- Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Două secole de mitologie națională* (1999, 2005, 2011)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007)
- Mitul democrației* (2003)
- Între inger și fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne: Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima: Teorii, scenarii, psihoze* (2005)
- Tinerețe fără bătrânețe: Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul: O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neiubit* (2008)
- „Germanofili”: *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010)
- Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011)
- Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012)
- Eugen Broțe (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic: Micul paradis al României Mari* (2014)
- Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, românul absolut: Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)
- Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016)
- În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități* (2017)
- De la Dacia antică la Marea Unire, de la marea Unire la România de azi* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac* (2018)

LUCIAN
BOIA

CUM AM TRECUT
PRIN COMUNISM

Al doilea sfert de veac

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Alina Dincă
DTP: Dragoș Dumitrescu
Prelucrare foto: Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

© HUMANITAS, 2019

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Cum am trecut prin comunism: al doilea sfert de veac /
Lucian Boia. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6423-5
821.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Început de carieră

ÎN 1967, LA 23 DE ANI, am intrat, cum se spunea pe atunci, în „câmpul muncii“. Mi-am început cariera la Facultatea de Istorie; tot acolo aveam să o închei, aproape o jumătate de veac mai târziu.

În fond, ce urmăream? Ce voiam să fac cu viața mea? În planul ascensiunii profesionale, obiectivul era simplu: să ajung profesor universitar. O tot auzisem pe mama mea spunând că nu există poziție mai înaltă, de ordin intelectual. Atunci, așa să fie: voi ajunge profesor universitar. Cum zice francezul, „*c'était la moindre des choses*“. Mai puțin decât atât mi s-ar fi părut nedrept; mai mult, în plan social, nu mi-am dorit nicicând. Nu m-au atras niciodată pozițiile de putere. Nu-mi place să fiu condus și, în egală măsură, nu-mi place să conduc. Când, în 1990,

eliberat din chingile comunismului, am devenit, în sfârșit, profesor, am declarat răspicat (și nu știu câți m-au luat în serios) „cu asta cariera mea s-a terminat“. Unii socoteau că abia începea.

Oricum, nu profesoratul era obiectivul meu suprem. Voiam mult mai mult, sau, mai bine zis, *altceva*. Mă simțeam capabil, mă simțeam chemat să realizez o operă, să creez ceva ce avea să rămână și după mine. Visam, cum s-ar zice, la glorie. Ce tânăr eram!

Am avut totuși, dintotdeauna, un sentiment acut al nimicniciei și zădărnicii lucrurilor. Mă văd și acum – am scena în față –, să fi avut vreo 14 ani, stând de vorbă cu un coleg, la un colț de stradă, în Cotroceni, și încercând să-i explic de ce e preferabil să nu te naști decât să exiști. Nu părea deloc dispus să-mi înțeleagă argumentele (după mine, absolut elementare), așa că, după o lungă și aprinsă discuție, m-am lăsat păgubaș. Și astăzi gândesc la fel. Aș fi preferat, într-adevăr, să nu fi ieșit nicicând din neant, mai ales că înțeleg din ce în ce mai puțin despre ce e vorba în lumea asta. Odată ce exist însă, mi se pare normal să intru în joc și să nu fac degeaba umbră pământului.

Macůrek

NICI NU MĂ DEZMETICISEM BINE în noua mea condiție de asistent stagiar, că am fost chemat de Dumitru Berciu, decanul Facultății (succesorul lui Moș Patruță, arheolog, ca și acesta). „— Vine la noi un important istoric ceh, Josef Macůrek. Te vei ocupa de el în cele trei săptămâni cât va sta în București.“ Așa a început o poveste care mi-a schimbat în bună măsură traseul profesional, și chiar mai mult decât atât. Este uimitor ce rol poate juca întâmplarea în viața omului. Multe din cele ce aveau să se petreacă cu mine își au un punct de plecare în întâlnirea cu profesorul ceh.

Născut în 1901, Macůrek avea pe atunci 66 de ani (a trăit până în 1992). Nu prea mare de stat (ca să mă exprim cronicărește), impresiona prin

energia pe care o degaja, părea încărcat cu electricitate. Un entuziast incorigibil! La Praga tocmai înmugurise primăvara politică; se experimenta, sub direcția lui Dubček, „comunismul cu față umană“. Macůrek s-a prins și el în vârtej. Profesor la Universitatea din Brno, a fost chemat la Praga, ca director al Institutului de Istorie a Țărilor Socialiste Europene, titlatură care, nu mai știi dacă oficial sau neoficial, avea să fie schimbată – din păcate pentru scurt timp – în aceea de „Institutul de Istorie a Țărilor din Europa Răsăriteană“. Nimeni nu era mai potrivit decât el pentru a se afla în fruntea unei asemenea instituții. Cunoștea bine toate țările din regiune și nu cred că era vreuna dintre limbile vorbite în această parte a Europei în care să nu se poată descurca. Românește vorbea aproape fără greșală. În tinerețe, petrecuse o vreme la noi în țară și publicase, în 1930, o carte despre România. Îi cunoscuse pe Iorga, pe C.C. Giurescu, pe P.P. Panaitescu... Își amintea, amuzat, de o vizită cu totul specială, acasă la Iorga. Fusese invitat la o oră puțin obișnuită: miezul nopții. Când mai tot omul dormea, la Iorga se lucra de zor, toată lumea fiind mobilizată, istoricul, firește, dar și soția și ficele sale.

Cam „teatralist“ de felul său, Macůrek era un specialist al „efectelor de scenă“, menite să-și lase interlocutorii cu gura căscată. L-am văzut

odată îngenunchind și sărutând o carte pe care i-o oferise Ștefan Pascu, profesorul de la Cluj (măcar de i-ar fi oferit-o Iorga!). Cel mai tare se distra jucându-se cu limbile străine. Era un spectacol să-l vezi și să-l auzi, atunci când prezida lucrările unui simpozion internațional. Trecea în chipul cel mai firesc de la franceză la germană, de la română la maghiară și așa mai departe. „Dragul meu – așa mi se adresa de regulă – (mi-a mărturisit odată, luându-și un aer ușor conspirativ), asta e foarte greu de făcut, nu e la îndemâna oricui!“

Ce căuta în România? Lansase, la institutul în fruntea căruia se afla, proiectul unei lucrări privitoare la relațiile dintre români, cehi și slovaci între anii 1848 și 1918, perioadă în care atât cehii și slovacii, cât și o bună parte dintre români se aflau între hotarele monarhiei habsburgice; era de urmărit, așadar, colaborarea lor în mișcarea de afirmare națională, care a condus în cele din urmă, în condițiile înfrângerii Puterilor Centrale în Primul Război Mondial, la destrămarea Austro-Ungariei și la crearea atât a României Mari, cât și a Cehoslovaciei.

La București, Macûrek dorea neapărat să arunce o privire asupra presei românești din Transilvania, din perioada dualismului austro-ungar. Colecțiile complete se găsesc la Biblioteca Academiei. Eram, de atâția ani, un obișnuit al

locului. Am lucrat cot la cot cu el și l-am ajutat să adune cât mai multă informație. Ziarele transilvănene le vedeam și eu pentru întâia oară, după cum, pentru întâia oară aflam o mulțime de lucruri privitoare la disputele naționale din monarhia habsburgică. În presa românească erau multe referiri, într-adevăr, la cehi și la slovaci, și lui Macůrek, entuziast cum era, îi sclipeau ochii de bucurie. M-a impresionat cât de repede lucra. Învârtea foile cu o frecvență uimitoare, și nu-i scăpa nici un detaliu. Mai târziu, am căpătat și eu viteză, și mai că m-aș putea lua la întrecere cu Macůrek, dar atunci era pentru prima dată când vedeam la lucru, de aproape, un istoric experimentat.

Comentariile, de fiecare dată, le făceam la restaurant, în prelungite discuții. Locul potrivit nu era ușor de găsit, întrucât Macůrek nu agreea defel localurile mari și impersonale, iar de restaurantele de hotel nici nu voia să audă. Se simțea în largul lui „într-o cârciumioară, la șosea“, cum spune cântecul, cât mai mică și mai intimă și cu cât mai mult specific. Nu rămăseseră prea multe în București; la Praga însă, aveam să constat, „cârciuma“, în sensul elevat al termenului, făcea parte din peisajul intelectual, ca loc tradițional de socializare, în jurul unei halbe de bere.

Au fost și două ieșiri din Capitală. Mai întâi la Cluj (care nu devenise încă Cluj-Napoca).

Pentru mine, e dublă premieră: prima întâlnire cu capitala Transilvaniei și primul zbor cu avionul! Iar apoi, cu trenul, la Constanța, o excursie de relaxare, fără vreun scop „științific”. Macûrek dorea să vadă marea (ceea ce, evident, n-ar fi reușit în Cehoslovacia). Pe țărnișă, m-am dat, discret, la o parte și l-am lăsat să privească îndelung întinderea albastră. La întoarcere, în tren, părea că ațipise. Falsă impresie: oriunde s-ar fi aflat, Macûrek nu-și pierdea vremea. „Am lucrat“, mi-a spus, la capătul unei ore, deschizând ochii.

Mulțumit, se vede, de prestația mea, m-a întrebat dacă aș fi interesat să primesc o bursă la Praga, pentru a mă alătura echipei formate în jurul proiectului de istorie a relațiilor româno-cehoslovace. Cum aș fi putut să refuz? Avea să fie prima bursă de studii pe care am primit-o în viața mea. Și ultima.

Napoleon III: un subiect amânat

URMA, AȘADAR, SĂ MĂ OCUP de cehi și de slovaci și să studiez raporturile lor cu românii. Era o schimbare radicală de proiect. Privisem mai întâi spre Franța; acum mă apropiam de frontierele României. Oricum, mă afluam într-o perioadă de căutări. Îmi încheiasem socotelile cu de Gaulle și cu al Doilea Război Mondial, nu vedeam cum aș fi mers mai departe într-o cercetare cât de cât originală. Macûrek a picat în momentul când îmi găsisem, tot în istoria Franței, o nouă preocupare, pe cale de a deveni o pasiune, cum de regulă mi se întâmplă; mă îndrăgostesc ușor de subiecte! Intraseră acum în viața mea Napoleon III și al Doilea Imperiu francez. Timp de câteva luni, am parcurs cam tot ce se putea găsi pe această temă la Biblioteca Academiei: destul de mult, dar și

cu destule goluri. Mi-au căzut ochii asupra colecției (completă, din fericire) a anualelor statistice franceze din perioada respectivă. Matematica nu s-a prins deloc de mine, paradoxal însă am o slăbiciune pentru statisticile de tot felul. Mi-am propus să reconstitui, într-un tablou de ansamblu, structura și dinamica comerțului exterior al Franței în timpul celui de-al Doilea Imperiu și, pornind de aici, ponderea sa economică și politică pe mapamond. Cred că un asemenea studiu nu se mai făcuse. Mă disperau istoricii care aruncau la întâmplare date statistice fragmentare care nu se îmbinau deloc unele cu altele (de genul: Franța a produs într-un anume an atâtea tone de fontă, iar Marea Britanie atâtea cărbune, câțiva ani mai târziu). Tânjeam după serii statistice coerente, cu alte cuvinte complete și comparative, pe care nu prea le găseam în cărți, în nici un caz cu privire la subiectul care mă interesa. Una peste alta, mi-a ieșit în cele din urmă un text, zic eu, destul de bun și complet (pe cât se putea), în total vreo 50 de pagini, pe care l-am prezentat într-o ședință a Catedrei de istorie universală (cu sprijinul binevoitor al lui Mihai Berza, șeful Catedrei). De publicat, n-am mai apucat să-l public. De fapt, în intenția mea, n-ar fi fost decât o etapă spre alcătuirea unei cărți cuprinzătoare despre Napoleoan III și al Doilea Imperiu. Socoteam că pot s-o închei

Cuprins

Început de carieră	5
Macûrek	7
Napoleon III: un subiect amânat	12
Simpozion româno-cehoslovac	15
Şase luni de militărie	18
Cum am ajuns să înot în Siret	23
August 1968	28
Primele zile la Praga	34
...Şi următoarele câteva luni	37
Intermezzo slovac	42
Sfârşitul Primăverii	44
Românii la Praga	47
Descoperirea Transilvaniei	52
Povestea primei mele cărţi	59
Budapesta	62
Ce am mai făcut în Ungaria	67
Alte preocupări	70
Eugen Brote şi doctoratul	73

O șansă neașteptată: istoriografia	78
Privind spre America	82
Noua istorie franceză	85
<i>Analele Universității</i>	88
Cum se falsifică un text	91
Anul marelui cutremur.	94
Vacanță la Praga	98
Inspecții și sacoșe	101
„Cercetează, dragă, cercetează“	106
Linia Mușat–Ardeleanu	112
Parisul, în sfârșit.	117
Comisia de istoriografie	123
Plecările în străinătate:	
fabrica de măcinat nervii	126
<i>Dicționarul marilor istorici</i>	137
Peste Ocean	142
Cum am ajuns pe planeta Marte	146
Autor de science-fiction.	150
Câțiva francezi	153
Un deceniu cumplit.	156
Sub lupa Securității	164
În loc de încheiere: scurt elogiu al libertății	171